

I sidste halvdel af det 19. århundrede sker flere omslag i samfund og kultur i den vestlige verden. Produktionskraften i landbrug og industri vokser eksplosivt, styreformen bliver mere og mere demokratisk, folk flytter til byerne, familierne bliver mindre, alle får adgang til undervisning og lægebehandling, religion mister sit greb i folk, og videnskabens status som sandhed er høj. Dette grundlag for moderniteten gennemgår Martin Paldam i en af bogens bedste artikler.

Lige siden har masserne nydt fremskridtene. Kunst og filosofi er fulgt analyserende efter, som i et godt indledende bidrag af Hans-Jørgen Schanz. Her definerer han, hvordan fire dimensioner fra modernismen skal virke sammen, før der opstår modernitet.

Menneskets forhold til naturen er pragmatisk og uden religiøse begrænsninger. Menneskers indbyrdes forhold udfoldes i et privat og et offentligt rum, og i det sidste gælder religiøst begrundede regler ikke. Menneskets forhold til sig selv har selvbestemmelse og deraf afledt demokrati som forudsætning, og endelig bygger menneskets forhold til Gud også på selvbestemmelse; derfor har religiøse argumenter – igen – ikke nogen vægt i det offentlige rum.

I afsnittet "Tiden" bestemmes tidstypiske træk ved moderniteten. Den er ikke bare en periode med en særlig stærk hensigt om at ændre verden for at skabe en ny og moderne fremtid. Dens forhold til tiden og fremskridtet får også mennesket til at se fortiden i et særligt lys, længere væk, mere fortidig end før. Distancen til fortiden kan virke både frisættende og angstskabende. Moderniteten rummer begge effekter.

Storbyen er et offentligt rum med stor æstetisk skønhed og den største polaritet mellem fællesskab og ensomhed i dens store menneskemasser. Hans Carl Finsen beskriver Berlin som modernitetens ikon i mellemkrigstiden. Streng og stramlinet byplanlægning, obskønt natteliv, massekultur og avanceret kulturliv. Det hørte pludseligt op med nazisterne. De var nemlig kun moderne på den første af de fire dimensioner (det pragmatiske forhold til naturen). På de andre var de håbløst gammeldags med racisme, religiøs intolerance og diktaturstatens indtrængning i det private. Galt gik det jo også.

"Kundskab er magt" forkyndte tidsskriftet Frem tidstypisk, og den voksende kundskab beskriver bogen i flere, ret forskellige artikler om computere, oftalmoskopi (kunsten at kigge ind i et øje med et oftalmoskop), moderne landbrugsmetoder og undersøgelser af trækfugles ruter ved hjælp af ringmærkning, en teknik som lektor Mortensen fra Viborg Katedralskole fandt på. Mere almen er Helge Kraghs fine artikel om Einstein og Bohr, for fysikken blev også en helt ny videnskab i denne periode.

Alligevel synes jeg, videnskab og lærdom ikke er behandlet så dybt, som en forståelse af moderniteten kræver. Det er jo netop videnskabens omfang og organisering i store institutioner, der sikrer den kontinuitet og fortsatte udvikling, som skal til for at ændre samfundet. Man kan sammenligne med antik videnskab, der havde mange rigtige og nye tanker, men som var for institutionelt uorganiseret til kunne slå igennem for alvor.

De nye, stærke kræfter kræver styring, og denne styring indrager folkemasserne. Destruktivt som i nazisters og fascistes autoritære manipulation og opgejling af masserne eller konstruktivt som i demokratierne. Men også her er debatten svær, magt- og kapitalinteresser har det med at iklæde sig almenhedens og det fælles bedste gevandter. Et nyt og stærkt udvidet forskningsfelt for sociologi og filosofi opstår. Dette emne behandler Anders Moe Rasmussen, Lars Albinus og Gorm Haste. Særligt Albinus' artikel om Habermas står stærkt med et billede af Rudi Dutschke fra 1968, hvor han klamrer sig til Marx' "Das Kapital". Det virker forfærdende gammelt. Det gør Habermas ikke.

En så voldsom samfundsændring har også sine ofre, men de var få, fordi moderniteten som nævnt omfatter masserne, uden hvis produktion og forbrug den intet kan udrette. Dog gik det ud over adelen, viser Jesper Laursen. Den mistede po-

litiske og juridiske privilegier og kompenserede med statusskabende forbrug: prægtige baller i København om vinteren og om sommeren pralende jagter på godserne. Borgerlige blev behandlet med foragt. "Selv unge adelsfolk kunne uden omsvøb erklære, at de hellere ville tale med og omgås en dum adelig end en intelligent borgerlig." (I dag giver ugebladene en det indtryk, at de adelige stadig mest omgås alle andre end netop intelligente borgerlige).

Artiklerne om modernismens forfatterskaber er faldet lidt dårligere ud end resten. Måske fordi det nemt bliver kedeligt at læse skønlitteratur refereret. Derimod går det bedre med den visuelle kunst. Carsten Bach-Nielsen gennemgår et konkret sammenstød mellem traditionel kultur på landet i Vendsyssel og modernisme. Det er sagen med pastor Laier fra Hjallerup. Hans realistiske bibelske figurer vakte anstød, og han blev fyret. Der var dog også af andre grunde et modsætningsforhold mellem ham og sognet.

Engang var moderniteten en utopi – i nogle dele af verden er den det endnu. Nu er moderniteten realiseret hos os, og herved er den også kommet ned i naturlig størrelse. Her tænker jeg på, at den ikke længere har illusionskraft til at optræde som religionserstatning. Den er, som også Schanz nævner det i sin indledning, blevet tavs over for spørgsmål om livets mening, menneskets følelser og samvittighed. Herved er der igen blev plads til et ganske vist individuelt frirum til religiøse livstolkninger. Det viser David Bugge i en spændende gennemgang af moderne tolkninger af Kainfiguren og Hans Jørgen Frederiksen i artiklen "Nyere kunst i kirken". Disse to artikler står sidst og peger tilbage mod Schanz' bidrag.

Bogen er som de tre andre meget smukt fremstillet, men orddelingerne er fortsat håbløse (handel-sgødning), og det er altså fløvt, at et universitetsforlag ikke kan udgive en bog uden at afsløre uvidenhed om latin. Her er "sapere aude" ("vov at bruge forstanden") oversat til "hav mod"!

♦ Modernitetens verden. Tiden, videnskab, historien og kunsten. Redigeret af Ole Høiris & Thomas Ledet. 672 sider. 498 kroner. Aarhus Universitetsforlag.

◀ "Mo
med C
amerik
på mo
moder